

jile le na občinske volitve (220). Pod okriljem OZN je bil leta 1974 ohridski in ne tržaški seminar v manjšinah (s. 283).

Nekaj nadaljnjih pripomb bi lahko veljalo navedenim številkam ljudskih štetij, plebiscita (očiten lapsus na s. 164) in volitev ter njihovim različnim izračunom. Nekaj zemljevidov je žal slabo čitljivih. Čeprav je v primerjavi s prvo izdajo oris koroškega partizanstva ustrežnejši, bi si glede na njegov pomen in dosedanjo obdelanost v historični literaturi le želeli nekoliko popolnejšo sliko. Tu lahko omenimo še dve primerjavi s prvo izdajo: tokrat je dvojezično poimenovanje koroških krajev skoraj dosledno, v zvezi z Jugoslavijo pa je sedaj odpadlo nekaj ameriške ideološke terminologije iz petdesetih let.

Na koncu lahko ob ponovljeni, izredno pozitivni oceni celotnega dela, izrazimo obžalovanje, da je od priprave rokopisa knjige do njenega izida poteklo kar šest let. Zato obdobje po letu 1977 v Barker-Moritschevem delu ni več obdelano. V publicistični in znanstveni internacionalizaciji boja koroških Slovencev za osnovne manjšinske pravice pa bi bila analiza zadnjih let v angleško pisani knjigi, ki je razumljiva po vsem svetu, še toliko bolj dobrodošla. In še želja! Za domačo uporabo bi prav prišel tudi prevod v slovenščino ali srbohrvaščino; če že ne vse knjige, vsaj zadnjih najbolj aktualnih dveh poglavij.

Janez Stergar

Jasna Fischer, Cas vesolniga socijalnega punta se bliža. Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do leta 1889. Ljubljana: (Krt; 12) Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, (1983), 1984. 308 strani.

Potem ko je maja 1978 Jasna Fischer branila svojo doktorsko disertacijo, je moralo preteči dobrih pet let, da je njena monografija lahko izšla. To dejstvo je za avtorja nedvomno žalostno, saj si vsak želi, da dosežke tako trudapolnega dela čimprej da javnosti na vpogled. Za slovenske založbe pa je lahko samo sramotno, da je niso uvrstili v svoje programe, ampak so jo zavračale z utemeljitvijo (prav bedasto), da ni bralna, atraktivna in še kakšen podoben epiteton bi se našel. Ta primer ni osamljen in samo še potrjuje klavrno politiko založniških hiš, ki si pri nekoliko bolj znanih avtorjih ne pomišljajo izdajati ponatise razprav, nekakšno zbrano delo še za živega. Konec koncev to tudi ni tako slabo in napak, pač pa je nedopustno, da temeljna raziskovalna dela morajo leta čakati na natis.

V razmaku petih let je slovenska historiografija pokrila dve beli lisi in se nekoliko približala celovitejšemu pregledu zgodovine socialističnega delavskega gibanja na Slovenskem. Poleg Štajerske je zdaj vsaj do 1895 obdelana tudi Kranjska, če upoštevamo, da je bilo dolgo časa ljubljansko delavsko gibanje edino na Kranjskem in da je čas od 1884—1894 posebej obdelan v Kermavnerjevi monografiji Začetki slovenske socialne demokracije in da imamo še njegovo obširno poglavje Socialistično gibanje med Slovenci kot dopolnilo Prijateljevi Slovenski kulturno-politični in slovstveni zgodovini 1848—1895. Podobnega pregleda ob upoštevanju vseh razpoložljivih arhivskih virov in časnikov še nimamo za Primorsko s Trstom in za Koroško. Seveda pa bomo do prve sinteze slovenskega delavskega gibanja prišli šele, ko bodo opravljene študije in raziskave za ves čas do zloma monarhije in ko se bo upoštevalo tudi delavsko gibanje nemarksistične smeri in ne nazadnje podrobna gospodarska zgodovina. Ob 40-letnici, odkar je delavski razred na oblasti, smo od takšne sinteze še daleč in prav presenetljivo je, da delo tudi zaostaja, saj je raziskovalcev za to področje, kot se paradoksalno sliši, vedno manj. Tudi Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, ki je pred dobrimi petnajstimi leti kar sistematično zastavil to pot, se realizacija projekta nekako odmika.

Disertacija J. Fischer se v obliki, kakor je izšla, deli nekako na tri dele: prvo tretjino knjige predstavlja razvoj ljubljanske industrije v letih 1860—1890, drugo tretjino politični razvoj delavskega gibanja od začetkov do 1890, zadnjo tretjino pa zelo dokumentarno in prepričljivo ilustrirajo in dopolnjujejo objavljeni dokumenti, ki predstavljajo dopolnilo k že kar znamenitemu tomu 5, kot se popularno imenuje peti zvezek (Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920) serije Zgodovinski arhiv KPJ, ki je izšel že leta 1950. V samo razpravo nas najprej uvede natančen oris virov in literature, ki nas seznanja z arhivskim in časniškim materialom ter s stanjem historične literature o tej problematiki, ki je tudi kritično ovrednotena. Tak način orisa virov in literature je vedno bolj pogost v zgodovinskih monografijah in reči je treba, da tudi mnogo bolj smotrno in koristen kot pa zgolj naštevanje uporabljenih del. V uvodnem poglavju je nato na kratko orisan gospodarski in družbeni razvoj slovenskih dežel od marčne revolucije do prve svetovne vojne kot tudi Začetki de-

lavskega gibanja pri Slovencih. Temu sledi večinoma po literaturi, ki je za ta problem kar izdatna in relevantna. Razvoj ljubljanske industrije v letih 1860—1890. Poglavlje Družbene osnove delavskega gibanja v Ljubljani v letih 1870—1890 pa je resnično novum v obravnavanju zgodovine delavskega gibanja pri nas. Avtorica je namreč s pridom izkoristila izjemno in srečno okoliščino, da so se skoraj v celoti ohranile popisne pole ljudskih štetij v Ljubljani v letih 1869, 1880 in 1890, ki skupaj obsegajo 66 fasciklov in zajemajo skupaj 73.000 prebivalcev mesta. V tem materialu je ogromno zanimivih podatkov in vsebujejo poleg imena in priimka še spol, stan, vero, rojstni kraj, pristojnost, poklic (leta 1869), občevalni jezik, zasluzek, telesne hibe (1880), hišne posestnike in sorodstveno razmerje z nosilcem stanovanjske pravice (1890), vsa tri štetja, pa še število domačih živali, zadnje pa tudi standard stanovanj. Vse to obilje podatkov daje možnost še za številne (zlasti) mikroraziskave in je Fischerjeva zajela seveda le en vidik. Avtorica je za svojo raziskavo upoštevala podatke o rojstnem letu, rojstnem kraju, za štetji 1880, 1890 pa tudi občevalni jezik, od vsega prebivalstva pa pet skupin: samostojne obrtnike, pomočnike, vajence, delavce in dninarje. Priložena je vrsta tabel tako o skupinah obrtne dejavnosti, skupinah prebivalstva po spolu in občevalnem jeziku, o odstotkih posameznih poklicnih skupin, o številu obrtnikov in obrtnic posameznih strok po skupinah obrtne dejavnosti, o osebah po poklicu in rojstnem kraju, pa o poklicih po rojstnem kraju, po deželah in tudi po starosti. Na tej podlagi je nastala plastična slika o delavskih slojih Ljubljane in tu naj opozorim na tri glavne značilnosti, do katerih nas pripeljejo podatki: upad obrtne dejavnosti v Ljubljani se ne kaže v številu zaposlenih, specifično je visoko število zaposlenih žensk v industriji ter slaba kvalifikacijska sestava zaposlenih delavcev v industriji in prometu, saj je delež kvalificiranih delavcev od 15,7 % leta 1869 padel na 6,8 % v letu 1890. Zanimiva je tudi analiza doseljavanja v Ljubljano, ki je sicer pričakovana in ni presenetljiva, je pa zdaj prvič na tak način prikazana. Analiza etnične strukture kaže na veliko večino slovenske narodnosti, ki od 1880 do 1890 naraste od 85,7 na 91,5 %, pa tudi še bolj pomemben podatek, da se tuji kvalificirani kadri nadomeščajo s slovenskimi. To so samo najbolj generalne posplošitve, v objavljenih tabelah pa pozoren bralec lahko najde ali si sam potegne še številne konkluzije in tudi pobude za nova razmišljanja ter raziskave.

Vsa naslednja poglavja se ukvarjajo s političnim razvojem delavskega gibanja v Ljubljani. Poseben poudarek je upravičeno dan ljubljanskemu delavsko-izobraževalnemu društvu, njegovemu razvoju in delovanju v dvajsetletnem razdobju od osnovanja društva do ustanovitve avstrijske socialno-demokratske stranke na prelomu leta 1888/89. Prikazano je tudi delovanje delavskih strokovnih društev, zlasti najstarejšega in najpomembnejšega: društva tiskarjev. V posebnem poglavju se avtorica ustavi pri analizi obrtniško-demokratske skupine in njihovega lista *Ljudski glas*, ki je izhajal v letih 1882—1885. Avtorica je vse delovanje delavskega izobraževalnega društva prikazala na bogatem gradivu dokaznega materiala proti obožencem na znanim procesu proti ljubljanskim »krvavcem«, voditeljem ljubljanskega delavstva, ki je bil decembra 1884 v Celovcu. Srečna okoliščina je, da je bilo tako zbrano obširno gradivo o delovanju kakšnega društva, česar za druge dežele ali mesta žal nimamo. Proces v Celovcu je že sam po sebi toliko pomemben, da mu je Fischerjeva upravičeno posvetila posebno poglavje. V sklepnih besedah pa se avtorica še enkrat ozre po začetkih delavskega gibanja v Ljubljani. Kot dodatek samemu tekstu je avtorica dodala 46 dokumentov na sto straneh iz arhiva, letakov, časopisja, ki plastično dopolnjujejo tekst in ki so v večini prvič objavljeni. Teksti so v slovenščini, nemščini in francoščini, pa tudi prevedeni — prevode je skrbno opravil dr. J. Beran, ki jim je uspel pustiti patino tistega časa. Tem dokumentom sta dodana še dva seznama članov odbora društva tiskarjev 1868—1889 in delavskega izobraževalnega društva 1870—1889, povzetek v nemščini in slovenščini ter seznam kratic, krajevnih in osebnih imen. Celoten vtis o delu je zelo pozitiven in kot pomembna obogatitev slovenske historiografije je bilo delo tudi nagrajeno z nagrado Sklada Borisa Kidriča za leto 1984. Želeti je seveda, da bi v kratkem dobilo tudi nadaljevanje, ki pa zaradi spremenjenega položaja ne bo moglo biti omejeno le na Ljubljano, ampak bo seglo na vso Kranjsko. V današnjem gospodarskem trenutku se zdi, da bo za to kronovino tudi edino možno raziskovati na tako podroben način, saj za druge historične pokrajine ležijo arhivi in tudi časniki zunaj naše države, pristop do njih pa je zdaj skoraj onemogočen.

Pohvaliti velja avtorico, da je napisala tudi tekoče berljivi tekst; tudi tiskarskih napak je manj kot smo jim že kar po pravilu priča. Nekaj netočnosti v tekstu pa je tudi ostalo. K str. 64 je treba dodati, da ni bila niti ena ženska članica delavskega izobraževalnega društva, ker jim pač zakonodaja ni dovoljevala, na str. 115 je v citiranem članku iz *Laibacher Zeitung* vzporediti podatek v *Laibacher Tagblatt*, da je bilo novih članov 245, torej pet manj. Takšnih vzporedenj in preverjanj bi bilo opraviti še na več mestih, ker so tako časniki kot tudi magistratni zastopniki v svo-

jih poročilih imena različno pisali ali jih slišali in razumeli (npr. na str. 201, gre za Tomiča, ne Tomitza, na str. 209 za Töniesa, ne za Tönesija, na str. 407 je podpredsednik društva pravilno Dovič in ne Unok itd.). Na str. 115 pravi Fischerjeva, da ni podatkov o tem, ali je Kunc svojo 10-dnevno kazen odsedel, in se pri tem sklicuje na Kyovskega, ki pa ravno trdi, čeprav brez navajanja vira, da je Kunc sedel v zaporu. Mislim, da lahko verjamemo notici v Laibacher Tagblatt št. 173, 31. 7. 1872, ki poroča o »iz zapora izpuščenem predsedniku«. Mislim, da bi bilo tudi umestno, če bi vendarle povzela Kyovskyjevo razpravo o prvih stvkih in jo z nekaterimi drobci dopolnila, da bi bila tudi ta dejavnost delavcev prikazana strnjeno na enem mestu. Glede na to, da imamo o začetkih delavskega gibanja vendarle bolj malo podatkov, se mi zdi, da ne bi škodovalo poudariti nekaj drobnih zadev, ki po svoje ilustrirajo dogajanja v družtvih, kot npr. število knjig v družtvih bibliotekah ali recimo podatek, da so februarja 1872 imeli v društvu debato o tem ali je denar blago ali ne, debato, ki vsekakor presega običajna razpravljanja, na katerih se po navadi ni govorilo o bolj poglobljenih vprašanjih. Tudi podatek, da so krojaški pomočniki 20. februarja 1872 dali 20 gld. za dunajske stvkajoče krojače je zanimiv. Precej nedodelan pa je ostal odnos meščanskih strank do delavstva, ki pa je predvsem v tem prvem razdobju delavskega gibanja kar kompliciran in nič stereotipen kot je to kasneje. Razlika je tudi bistvena med slovenskim in nemškim, ki je bilo za socialno vprašanje bolj odprto in tudi glede vprašanja dvojezičnega delavskega društva dovolj strpno. Poročila o delavskem gibanju so v nemškem časopisju bolj objektivna, mnogo bolj pogosta kot v slovenskih in tu bi upoštevanje recimo Laibacher Tagblatt dalo nekaj novih nians. Te članke bi bilo tudi treba upoštevati v dokumentacijskem delu knjige. Že došedaj zbrano gradivo pa kaže, da bi bilo vsekakor potrebno in hvalevredno začeti z izdajo dokumentov iz te zgodovine.

Franc Rozman

Jože Prinčič, Predsedstvo SNOS-a, Prezidij SNOS-a, Prezidij ustavodajne skupščine LRS 1944—1947. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982. 74 strani. (Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev; 3.)

Inventar je izdal Arhiv SR Slovenije kot 3. zvezek serije Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Istočasno predstavlja inventar tudi začetek serije inventarjev povojnih upravnih fondov. Čeprav arhiv SNOS od ustanovitve v februarju 1944 do januarja 1947 tvori celoto, je gradivo do osvoboditve in po njej tehnično ločeno. Večji del gradiva do 5. maja 1945 hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, manjše dele pa arhiv CK ZKS in arhiv Republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS. V arhivu SR Slovenije je gradivo povojnega obdobja in drobci gradiva za obdobje pred majem 1945. Gradivo, ki se nahaja kar v štirih različnih arhivih, bi bilo za uporabnike dostopnejše, če bi bil izdelan zbirni inventar, ki bi zajel celotno gradivo fonda.

Arhiv SR Slovenije je leta 1966 prevzel od sekretariata skupščine SRS 8 fasciklov gradiva, ki je bilo deloma že urejeno. V letu 1967 je ureditev dopolnil Peter Ribnikar. Pri urejanju gradiva republiških upravnih organov po letu 1945 so našli še 6 fasciklov, ki jih je Jože Prinčič uredil in priključil fondu. Tako je gradivo danes razvrščeno v 14 arhivskih škatlah. Prvih sedem škatel obsega gradivo predsedstva SNOS in nekaterih njegovih odsekov (za izgradnjo narodne oblasti, za prehrano, za gospodarstvo, za gradnje, za gozdarstvo in za socialno skrbstvo) v obdobju pred osvoboditvijo. V drugih sedmih škatlah se nahaja gradivo povojnega obdobja, ki obsega splošne spise predsedstva in prezidija SNOS ter ustavodajne skupščine LRS.

Inventar je sestavljen iz treh delov: zgodovinski pregled razvoja organov ljudske oblasti v Sloveniji 1944—1947, pisarniško poslovanje predsedstva in prezidija SNOS in opis ureditve fonda in inventarja, popis gradiva. Zgodovinski pregled je razdeljen na dva dela: pregled razvoja organov ljudske oblasti v Sloveniji od kapitulacije Italije do konca vojne in organizacija najvišjih organov ljudske oblasti v Sloveniji od maja 1945 do januarja 1947. Podrobno je avtor pojasnil organizacijski razvoj organov ljudske oblasti v Sloveniji do konca vojne. Zlasti natančno je razčlenil pristojnosti in naloge odsekov, oddelkov, komisij in ustanov pri predsedstvu SNOS, pri čemer je že opozoril na nekatere probleme, ki pa jih je prepustil v obravnavo nadaljnjim, popolnejšim raziskavam. Drugi del upošteva samo razvoj najvišjih organov ljudske oblasti in ni tako obsežen kot prvi del. Z ustanovitvijo slovenske narodne vlade 5. maja 1945 je predsedstvo SNOS izgubilo izvršilne funkcije. Njegovi odseki so postali ministrstva, ostal pa je še zakonodajni in najvišji predstavniški organ do 2. zasedanja v septembru 1946, s pooblastili pa še do januarja 1947 kot ustavodajna skupščina. Zgodovinski pregled je nastal na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hranita arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in Arhiv SR